

Aspekte des ungarischen Historismus in der Architektur

Die deutsch-ungarischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Die Beziehungen zwischen Deutschen und Ungarn haben eine lange Tradition. Zwischen beiden Völkern bestehen bereits seit nahezu einem Jahrtausend enge kulturelle Verbindungen. Seit dem Mittelalter hatten sich deutsche Siedler vor allem im ehemaligen Oberungarn (der heutigen Slowakei) und in Siebenbürgen (heute Rumänien) niedergelassen. Seit dem Ende des 17. Jahrhunderts gehörte ganz Ungarn zur Habsburger Monarchie und stand daher unter dem kulturellen Einfluss Wiens. In der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts erfolgte eine weitere große deutsche Einwanderungswelle. Die überwiegende Mehrheit des Bürgertums nahezu aller Städte war deutschsprachig und hatte eine enge Beziehung zur deutschen Kultur.

Die territoriale Verteilung der deutschsprachigen Bevölkerung im Ungarn des 19. Jahrhunderts war heterogen. In den größeren Städten sowie im westlichen und nördlichen Teil des Landes übertrafen die deutschen zahlenmäßig die ungarischen Bewohner. In Pest, das sich erst im Jahre 1873 mit Buda und einigen weiteren Gemeinden zur Hauptstadt Budapest vereinigte, wurde in den Schulen die Verwendung der ungarischen Sprache erst in den 1860er Jahren obligatorisch. Das führte zwar bei der jüngeren Generation zu einer oberflächlichen Magyarisierung, bedeutete jedoch nicht automatisch auch eine kulturelle Umorientierung. Das deutsche Element spielte auch im zweiten Drittel des 19. Jahrhunderts noch eine bestimmende Rolle. Um 1850 war ein bedeutender Teil der Aristokratie und des Bürgertums, hier vor allem Beamte, Industrielle und

Verweise auf Abbildungen mit arabischer Nummerierung im Text beziehen sich auf den Bildteil des Katalogs. Die Ortsangabe »tér« bedeutet: Platz, »út« und »utca«: Straße.

A magyar historizmus aspektusai az építészetben

A német-magyar kapcsolatok a 19. század második felében

A németek és magyarok közötti viszony hosszú hagyományokra tekint vissza. A két nép között immár több mint egy évezrede szorosak a kulturális kapcsolatok. Német bevándorlók a középkor óta telepedtek le főként az egykori Felső-Magyarországon (ma Szlovákia) és Erdélyben (ma Románia). A 17. század végétől egész Magyarország a Habsburg-monarchia része volt és Bécs kulturális befolyása alatt állt. A 18. század első felében újabb nagy német bevándorlási hullám következett. Szinte az összes város polgárságának többsége német anyanyelvű volt és szoros kapcsolatokat ápolott a német kultúrával.

A 19. században Magyarország németajkú lakosságának területi felosztása heterogén volt. A nagyobb városokban valamint az ország nyugati és északi részében a német népesség számszerűen felülmúlta a magyart. Pesten, amely csupán 1873-ban egyesült Budával és további községekkel, s vált Budapest fővárossá, az iskolákban csak a hatvanas években lett kötelező a magyar nyelv használata. A fiatalabb generációknál ez ugyan felszínes elmagyarosodáshoz vezetett, de nem jelentette egyben automatikusan a kulturális irányultság megváltozását. A német momentum még a 19. század második harmadában is meghatározó szerepet játszott. Az arisztokrácia és a polgárság, elsősorban a hivatalnoki réteg, a gyárosok és a művészek jelentős része még az 1850-es években is németajkú volt. E társadalmi csoportok a következő években az erősödő magyarosítási tendenciák ellenére is megőrizték kulturális orientációjukat a németnyelvű térség irányába.

A szövegben található, arab számozású képekre való utalások a katalógus képes részére vonatkoznak.

Künstler deutschsprachig. Diese Bevölkerungsgruppen bewahrten trotz starker Magyarisierungstendenzen auch in den folgenden Jahren ihre kulturelle Ausrichtung auf den deutschsprachigen Raum.

Die Pester Architekten entstammten gleichfalls überwiegend dem deutschen Bürgertum. Neben der Sprache hatte auch die Religion eine integrative Funktion; ein großer Teil des Pester Bürgertums – und mithin auch der Architekten – war evangelisch. Es liegt nahe, dass sie sich in ihren kulturellen Vorstellungen und persönlichen Beziehungen an Künstlern und Architekten gleicher Sprache und Kultur – aus Deutschland, den deutschsprachigen Regionen der Habsburgermonarchie und der Schweiz – orientierten.

In Deutschland und vor allem in Preußen lässt sich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in kultureller Hinsicht ein verstärktes Interesse an bisherigen Randstaaten wie Ungarn feststellen. Für die ungarischen Architekten der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde Berlin zu einem der beispielgebenden und anregenden Zentren. Obgleich die Orientierung nach Deutschland vom sprachlichen und kulturellen Standpunkt aus nicht neu war, empfanden bereits die Zeitgenossen die Verbreitung einer Art »Berliner Stils« in der Architektur Ungarns als ungewöhnlich. Warum gerade Berlin?

Die Ausrichtung auf Berlin seit den 1860er Jahren hat ihre Ursache nicht zuletzt in der geänderten Position Ungarns innerhalb der Habsburgermonarchie. Infolge des verlorenen Krieges gegen Preußen 1866 war Österreich politisch geschwächt, und so konnte Ungarn 1867 im so genannten »Ausgleich« eine partielle Unabhängigkeit im Rahmen der Monarchie durchsetzen. Budapest wurde Hauptstadt der ungarischen Reichshälfte. Um die politischen Unabhängigkeitsbestrebungen auch kulturell zu manifestieren, orientierte sich Ungarn nun nicht mehr nur an Wien, sondern stärker an anderen Zentren des deutschen Sprachraumes. Berlin als preußische und später deutsche Hauptstadt hatte für Budapest Vorbildcharakter.

A pesti építészek ugyancsak főként a német polgárság sorából származtak. A nyelv mellett a vallás is integratív szereppel bírt; a pesti polgárság – beleértve az építészeket is – nagy része evangélikus volt. Kézenfekvő, hogy kulturális elképzeléseikben és személyes kapcsolataikban is az azonos nyelvű és kultúrájú – tehát a németországi, a Habsburg területeken élő németnyelvű és a svájci – művészek és építészek felé irányultak.

Ugyanakkor Németországban, s mindenek előtt Poroszországban a 19. század első felében kulturális értelemben megnőtt az érdeklődés az olyan addigi peremterületek iránt, amilyen Magyarország is volt. A 19. század második felének magyar építészei számára Berlin a példaértékű és inspiráló központok egyike lett. Noha a nyelvi és kulturális alapokon nyugvó németországi orientáció nem volt újdonság, az egyfajta »berlini stílus« elterjedését a magyarországi építészetben már a kortársak is novumnak találták. Miért pont Berlin?

A hatvanas évektől kezdődő Berlin felé fordulásnak nem utolsósorban Magyarország a Habsburg-monarchián belüli megváltozott pozíciója volt az oka. A Poroszország ellen 1866-ban elveszített háború következtében Ausztria politikailag meggyengült, ezért Magyarország 1867-ben az úgynevezett »kiegyezés« révén részleges függetlenséget vívhatott ki a monarchia keretein belül. Budapest a birodalom magyar felének fővárosa lett. Hogy a politikai függetlenségi törekvéseket kulturálisan is alátámassza, Magyarország immár nem csupán Bécs felé, hanem egyre erősebben a német nyelvterület más központjai felé is orientálódott. Berlin, mint porosz, majd német birodalmi főváros, Budapest számára példakép jelleggel bírt.

Berlin és Budapest helyzete hasonló ekkoriban: mindkettő politikailag és gazdaságilag feltörekvő város volt. Ezen túlmenően Budapest és Berlin összevethető építési feladatok előtt állt, s építészeti irányultságuk is hasonló volt. Az ötvenes években Berlin kedvelt egyetemi városként megelőzte Münchent és Bécset, amelyek pedig ezt ezelőtt iránymutatóak voltak többek között a romantikus historizmus számára. A reneszánsz forma-

Berlin und Budapest befanden sich in dieser Zeit in einer ähnlichen Situation: Beide waren politisch und wirtschaftlich aufstrebende Städte. Darüber hinaus verbanden Budapest und Berlin vergleichbare Bauaufgaben und eine ähnliche architektonische Ausrichtung. Seit den 1850er Jahren löste Berlin München und Wien, die für ungarische Studenten unter anderem für den vorhergegangenen romantischen Historismus richtungsweisend gewesen waren, als bevorzugter Ausbildungsort ab. Das Interesse an der Formensprache der Renaissance führte, nicht zuletzt durch den Bau der Ungarischen Akademie der Wissenschaften nach Plänen des preußischen Architekten Friedrich August Stüler (1800–1865) geweckt, ungarische Architekten an die Berliner Bauakademie (Abb. I), an der führende Vertreter der Neorenaissance unterrichteten. Die Verbindung zwischen Berlin und Ungarn, die über mehrere Jahrzehnte bestand, erreichte in der Zeit von 1860 bis zum Ende der 1880er und dem Beginn der 1890er Jahre ihren Höhepunkt.

Neben der Berliner Bauakademie genoss auch das eidgenössische Polytechnikum in Zürich großes Ansehen und war richtungsweisend für die künstlerische Orientierung. Die verdankte es vor allem der Anziehungskraft des hier von 1855 bis 1871 lehrenden Professors Gottfried Semper (1803–1879), eines der führenden Architekten und Theoretiker jener Jahre. Wenn die Beziehungen zu Zürich für die ungarischen Studenten auch nicht denselben Stellenwert hatten wie die zur preußischen Hauptstadt, so spielten sie doch eine nicht zu unterschätzende Rolle. Wien dagegen erlangte erst wieder ab den 1870er Jahren größere Bedeutung. Der Einfluss der Berliner Schule auf den ungarischen Historismus und vor allem auf die Neorenaissance blieb jedoch bestehen.

Ungarische Architekturstudenten in Berlin

Für die Geschichte der ungarischen Neorenaissance ist von entscheidender Bedeutung, dass während der Herausbildung der Berliner Variante dieser Stilrichtung ungarische Architekten

I Karl Friedrich Schinkel: Bauakademie in Berlin. Foto: Hermann Rückwardt, 1886

I Karl Friedrich Schinkel: A berlini Bauakademie. Fotó: Hermann Rückwardt, 1886

nyelve iránt megnőtt az érdeklődés, nem utolsósorban a Magyar Tudományos Akadémia Friedrich August Stüler (1800–1865) porosz építész tervei alapján történt megépítése miatt, s ennek hatására mentek a magyar építészek a berlini Bauakademie-re (I. ábra), ahol a neoreneszánsz vezető képviselői oktattak. Berlin és Magyarország kapcsolata, ami több évtizeden át fennállt, az 1860-as évek elejétől a nyolcvanas évek végéig, a kilencvenes évek elejéig volt a legintenzívebb.

A berlini Bauakademie mellett a zürichi Polytechnikum is nagy tekintélynek örvendett, s iránymutató volt a művészi orientálódás számára. Mindez elsősorban az 1855 és 1871 között itt tanító Gottfried Semper (1803–1879) professzor, a kor egyik vezető építésze és teoretikusa vonzerejének volt köszönhető. S noha a magyar hallgatók Zürichhez való viszonya nem érte el azt a szintet mint a porosz fővárosához fűződő viszony, azért az még nem lebecsülendő. Bécs ellenben csak a hetvenes évektől kezdve jutott ismét jelentősebb szerephez, de a berlini iskola hatása a magyar historizmusra és főként a neoreneszánszra ezután is megmaradt.

in Berlin studierten. In den Jahren, als Friedrich Hitzig (1811–1881) und besonders Richard Lucae (1829–1877) in der preußischen Hauptstadt Gebäude im Stil der Neorenaissance schufen, hatte sich eine Gruppe ungarischer Studenten unter den Hörern der Berliner Bauakademie bereits fest etabliert.

Der erste Architekturstudent aus Ungarn war Antal Szkalnitzky (1836–1876), einer der späteren Meister des frühen ungarischen Historismus. Er hielt sich zwischen 1857 und 1859 in Berlin auf und hatte Gelegenheit, durch seine Lehrer Friedrich August Stüler und Johann Heinrich Strack (1805–1880) die Tradition des Schinkelschen Klassizismus noch unmittelbar kennenzulernen. Dasselbe gilt auch für József Pucher (1836–1904), Emil Unger (1839–1873) und Ferenc Kolbenheyer (1840–1881), die annähernd gleichzeitig in Berlin studierten. Über die Studien von Szkalnitzky sind bisher nur wenige Einzelheiten bekannt. In seinem ersten Berliner Jahr besuchte er die Kurse der Bauakademie, während er im darauffolgenden Sommer – teils mit Unterstützung der preußischen Regierung – verschiedene Studienreisen unternahm. Ergebnisse dieser Reisen sind eine Zeichnung der Schlosskirche der Marienburg (heute Malbork/Polen, Abb. II) und der evangelischen Kirche in Dirschau (heute Tczew/Polen).

Junge ungarische Architekten wie Szkalnitzky spielten eine wichtige Vermittlerrolle bei der Einführung und Verbreitung der Neorenaissance in Ungarn. In Berlin hatte sich seit den 1840er Jahren aus der Schinkelschule eine besondere Spielart der Neorenaissance entwickelt. Architekten wie Friedrich August Stüler, Johann Heinrich Strack, Eduard Knoblauch (1801–1865), Carl Ferdinand Langhans (1782–1869) und Ludwig Persius (1803–1845) suchten die Tradition Schinkels zu wahren sowie neuen Gegebenheiten anzupassen. Zur Verbreitung des neuen Stils in Ungarn mit einer Verzögerung von nur wenigen Jahren trugen auch neue Anforderungen mit bei, denen sich die Architekten in der damaligen Zeit gegenüber-sahen.

Magyar építészhallgatók Berlinben

A magyar reneszánsz története szempontjából döntő jelentőséggel bír, hogy a stílusirányzat berlini variációjának kialakulása-kor több magyar építész tanult Berlinben. Azokban az években, amikor Franz Hitzig (1811–1881) és kiváltképp Richard Lucae (1829–1877) számos neoreneszánsz épületet emelt a porosz fővárosban, a berlini Bauakademie hallgatói között immár stabil helyet vívott ki magának a magyar diákok egy csoportja.

Az első építészhallgató, aki Magyarországról érkezett, Szkalnitzky Antal (1836–1876) volt, a korai magyar historizmus egyik későbbi mestere. 1857 és 1859 között tartózkodott Berlinben, s még volt lehetősége, hogy tanárai, Friedrich August Stüler (1800–1865) és Johann Heinrich Strack (1805–1880) révén a schinkeli klasszicizmust közvetlenül megismerhesse. Ugyanez érvényes Pucher Józsefre (1836–1904), Unger Emilre (1839–1873) és Kolbenheyer Ferencre (1840–1881), akik megközelítőleg ugyanebben az időben tanultak Berlinben. Szkalnitzky tanulmányairól csak kevés részletet ismerünk. Első berlini évében a Bauakademie kurzusait látogatta, majd az ezt követő nyáron – részben a porosz kormány támogatásával – tanulmányutakra indult. Utazásainak eredménye a marienburgi (ma Malbork/Lengyelország, II. ábra) kastélytemplom és a dirschau-i (ma Tczew/Lengyelország) evangélikus templom rajza.

A neoreneszánsz magyarországi bevezetésében és elterjesztésében olyan fiatal magyar építészek játszottak fontos közvetítő szerepet, mint Szkalnitzky. Berlinben az 1840-es évektől a Schinkel-iskola a neoreneszánsz egy különleges formáját fejlesztette ki. Olyan építészek, mint Friedrich August Stüler, Johann Heinrich Strack, Eduard Knoblauch (1801–1865), Carl Ferdinand Langhans (1782–1869) és Ludwig Persius (1803–1845) igyekeztek óvni Schinkel tradícióját, egyben hozzáilleszteni azt az új körülményekhez. Az új stílus csupán néhány éves késéssel történő magyarországi elterjedéséhez a megváltozott követelmények is hozzájárultak, amelyekkel a kor építészeinek szembe kellett nézniük.

Die Ausführung von Bauvorhaben oblag in Ungarn noch in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts weitgehend den Zünften, deren Mitglieder das Recht hatten, bei der Projektierung der Gebäude und der Durchführung der Bauarbeiten ihren Einfluss geltend zu machen. Auf Dauer erwies sich jedoch die Zunföndung unter den Anforderungen, die die Entwicklung der modernen Großstädte an die Architekten stellte, als nicht mehr haltbar. Erste Verfallserscheinungen des Systems hatten sich schon in den vierziger Jahren gezeigt. Architektenbüros waren die angemessene Organisationsform zur Bewältigung der neuen Bauaufgaben. Sie übernahmen die Errichtung neuer Quartiere und öffentlicher Gebäude, deren Dimensionen die der bisherigen bei weitem überstiegen. Neben traditionellen architektonischen und städtebaulichen Aufgaben waren mit der Entwicklung der Großstädte auch neue bauliche Maßnahmen verbunden, die heute überwiegend dem Ingenieurwesen zugerechnet werden, etwa bei Bahnhöfen, Brücken und Markthallen.

Die neuen Bauaufgaben führten zur Trennung des Architektenberufs von dem des Baumeisters. Die Neubewertung und das wachsende soziale Prestige dieses Berufs erforderten eine entsprechend umfangreiche Ausbildung, die angehende ungarische Architekten oftmals an ausländischen Lehranstalten erhielten, die zunächst den Ansprüchen besser gerecht wurden. Neben den verschiedenen ingenieurwissenschaftlichen Fächern wurde großes Gewicht auf die praktische Seite der Bautätigkeit und, der Konzeption des Historismus entsprechend, auf das Studium der Architektur vergangener Jahrhunderte gelegt. Publikationen von Ornamentzeichnungen und Bauelementen verschiedener historischer Stile vermittelten den Studenten baukundliches sowie kunsthistorisches Wissen und boten Anregungen für die eigene Arbeit. Darüber hinaus hatten, vor allem in den späteren Jahren, auch Studienreisen eine große Bedeutung, die über lange Zeit vorwiegend nach Italien und hier wiederum vor allem nach Florenz und Rom führten.

II Antal Szkalnitzky: Skizze der Schlosskirche in der Marienburg (heute: Malbork/Polen)

II Szkalnitzky Antal: A marienburgi kastélytemplom terrazsa (ma: Malbork/Lengyelország)

III Friedrich August Stüler: Ungarische Akademie der Wissenschaften in Budapest. Foto: Béla Gévay, um 1880

III Friedrich August Stüler: Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. Fotó: Gévay Béla, 1880 körül

IV Leo von Klenze: Hauptfassade der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Planzeichnung, 1861
 IV Leo von Klenze: A Magyar Tudományos Akadémia főhomlokzata. Tervrajz, 1861

V Antal Szkalnitzky: Hauptfassade der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Planzeichnung, 1861
 V Szkalnitzky Antal: A Magyar Tudományos Akadémia főhomlokzata. Tervrajz, 1861

Magyarországon a 19. század első felében az építkezések kivitelezése még jobbra a céhek feladata volt, amelyek tagjainak joga volt befolyásukat érvényesíteni az épület megtervezése és az építkezési munkálatok kivitelezése során. Ám az új követelmények miatt, amelyeket a modern nagyvárosok fejlődése állított az építészek elé, a céhes rend idővel tarthatatlanná vált. A rendszer első bomlási jelenségei már a negyvenes években megmutatkoztak. Az új építési feladatok végrehajtásának megfelelő formáit az építészirodák jelentették. Ezek vették át az olyan középületek – valamint új negyedek – létrehozásának feladatát, amelyek dimenziói az eddigieket messze meghaladták. A tradicionális architektonikai és városépítészeti feladatok mellett a nagyvárosok fejlődésével olyan építkezések is zajlottak, amelyeket ma főként a mérnöki szférához tartozónak tekintünk, például pályaudvaroké, hidaké és vásárcsarnokoké.

Az új építési feladatok az építési és építőmesteri hivatás szétválásához vezettek. Az építésmesterség új értékelése és növekvő társadalmi presztízse megkövetelte a megfelelően átfogó képzést, amit a jövődő magyar építészek gyakran külföldi intézetben kaptak meg, amelyek a hazaiaknál eleinte jobban megfeleleltek az igényeknek. A különféle mérnöktudományi szakok mellett nagy hangsúlyt fektettek az építkezés gyakorlati részére, s a historizmus koncepciójának megfelelően az elmúlt évszázadok építészetének tanulmányozására. Az ornamentumrajzolás és a különféle történelmi stílusok építőelemeinek publikációi a diákok számára olyan építészeti és művészettörténeti ismereteket közvetítettek, amelyek inspirálóan hatottak saját munkáikra. Ezen túlmenően nagy jelentőséggel bírtak a tanulmányutak, főként a későbbi években, amelyek hosszú időn keresztül elsősorban Olaszországba, itt is mindenek előtt Firenzébe és Rómába vezettek.

Szkalnitzky, aki 1864-től a budai Politechnikumban, a Műszaki Egyetem elődjében tanított, a Bauakademie-n szerzett tudása mellett a neoreneszánsz berlini változatát is tanította. Ezekben az években szilárdult meg Magyarországon is az

VI Ansicht des Pester Donaufufers mit Parlament, Akademiegebäude, Kettenbrücke und im Hintergrund der St.-Stephans-Basilika. Foto: György Klósz, um 1900

VI A pesti Duna-part látképe a Parlamenttel, az Akadémia épületével, a Lánchíddal és a háttérben a Szent István Bazilikával. Fotó: Klósz György, 1900 körül

Szkalnitzky, der seit 1864 am Budaer Polytechnikum, dem Vorläufer der Technischen Universität, lehrte, vermittelte neben dem an der Bauakademie erworbenen Wissen auch die Berliner Ausprägung der Neorenaissance. In diesen Jahren begann sich die Ausbildung von Architekten als selbständiges Studienfach auch in Ungarn zu etablieren. Lehrbücher standen zu dieser Zeit noch nicht zur Verfügung. Die ungarischen Professoren griffen daher auf ausländische Fachliteratur und auf Mitschriften ihrer Studienzeit zurück.

építészek képzésének, mint önálló szaknak a helyzete. Tankönyvek ebben az időben még nem álltak rendelkezésre. A magyar professorok ezért a külföldi szakirodalomra, illetve saját diákokból származó jegyzeteikre támaszkodtak.

A neoreneszánsz iránti magyarországi érdeklődést és a recepcióját azzal is lehet magyarázni, hogy a korábbi évtizedekben a magyar városi építészetben a boltívet sokkal gyakrabban alkalmazták, mint a gótizáló formákhoz hasonló variációkat. Ez a különösen Németországban elterjedt, úgynevezett bolt-

Das Interesse an der Neorenaissance in Ungarn und ihre Rezeption lässt sich auch dadurch erklären, dass in den vorangegangenen Jahrzehnten die Verwendung des Rundbogens in der städtischen Architektur Ungarns viel öfter anzutreffen ist als die an gotisierende Formen anklingenden Varianten. Dieser besonders in Deutschland verbreitete so genannte Rundbogenstil, eine Strömung des frühen Historismus, nahm frühchristliche, byzantinische, romanische und Renaissanceelemente auf. Ungarische Architekten hatten ihn vor allem in München kennen gelernt. Rundbogenstil und Neorenaissance wurzelten letztlich in antiken Bauformen.

Der Palast der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

Neben den genannten Faktoren – den neuen Anforderungen an die Architekten und der Aufgeschlossenheit des Bürgertums für neue Stilrichtungen – trug auch ein glücklicher Zufall dazu bei, dass die Neorenaissance zum führenden Baustil in Ungarn werden konnte: Im Jahre 1861 erhielt Friedrich August Stüler nach einer öffentlichen Ausschreibung den Auftrag zum Bau des Palastes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Abb. III). An diesem Architekturwettbewerb hatten neben Stüler auch noch andere bekannte deutsche Architekten teilgenommen, unter ihnen der bereits betagte Leo von Klenze (1784–1864, Abb. IV). Auch der große Vertreter des Pester romantischen Historismus, Frigyes Feszl (1821–1884), hatte einen Entwurf eingereicht, ebenso wie Antal Szkalnitzky (Abb. V) und Miklós Ybl (1814–1891), einer der bedeutendsten Architekten des Historismus in Ungarn. Das Akademiegebäude war eines der ersten Bauwerke in Pest, das im Stil der Neorenaissance errichtet wurde. Stüler selbst war einige Male in Budapest gewesen. Die Bauleitung lag in den Händen seines Schülers Szkalnitzky und Miklós Ybls. Zahlreiche jüngere Architekten arbeiteten als Gehilfen mit. Die Errichtung des Akademiegebäudes wirkte damit stilbildend auf die jüngere Generation.

íves stílus, a korai historizmus egyik áramlata, magába foglalt korakeresztény, bizánci, román és reneszánsz elemeket. A magyar építészek a stílust elsősorban Münchenben ismerték meg. A boltíves stílus és a neoreneszánsz végül is antik építési formákban gyökereztek.

A Magyar Tudományos Akadémia palotája

A már megnevezett tényezők – az építészek előtt álló új követelmények és a polgárságnak az új stílusirányzatok iránti nyitottsága – mellett egy szerencsés véletlen is hozzájárult, hogy a neoreneszánsz válhatott Magyarország vezető építészeti stílusává: az 1861. esztendőben egy nyilvános pályázaton Friedrich August Stüler nyerte el a Magyar Tudományos Akadémia megépítésének feladatát (III. ábra). A pályázati kiírásra Stüler mellett más ismert német építészek is jelentkeztek, többek között az immár éltés korú Leo von Klenze (1784–1864, IV. ábra). A pesti romantikus historizmus nagy képviselője, Feszl Frigyes (1821–1884) is benyújtott egy tervet, csakúgy, mint Szkalnitzky Antal (V. ábra) és Ybl Miklós (1814–1891), az egyik legnevesebb kortárs magyar építész. Az Akadémia épülete volt az egyik első neoreneszánsz stílusban készült építmény Pesten. Stüler maga csak rövid időt töltött az országban. Az építkezés irányítását tanítványa, Szkalnitzky, valamint Ybl Miklós tartotta kézben. Segítőként számos fiatalabb építész működött közre. Az Akadémia megépítése így stílusreemtőként hatott az ifjabb generációra.

A Magyar Tudományos Akadémia épületét megéri tüzesebben tanulmányozni. A 16. századi velencei építészet formanyelvén létrehozott épület központi helyen fekszik, a pesti Duna-parton, a nagyjából tíz évvel korábban elkészült Lánchíd közelében (VI. ábra). A reprezentatív előcsarnokból elegáns kétkarú lépcső vezet egy boltív által tartott lépcsőházban a felső emeletekre (10. ábra). Az épület stukkódíszítései porosz eredetűek, Franz March potsdami gyárában készültek. A legfelső emeleten egy képgaléria található. A galéria számára

VII Gyula Háry: Ausstellungsraum in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Aquarell

VII Háry Gyula: Kiállítóterem a Magyar Tudományos Akadémia épületében. Akvarell

Es lohnt sich, das Gebäude der Ungarischen Akademie der Wissenschaften eingehender zu betrachten. Der in der Formensprache der venezianischen Architektur des 16. Jahrhunderts errichtete prunkvolle Bau liegt zentral am Pester Donauufer in der Nähe der etwas über zehn Jahre zuvor fertiggestellten Kettenbrücke (Abb. VI). Von einer repräsentativen Vorhalle führt eine elegante zweiarmige Treppe durch ein von Rundbogen getragenes Treppenhaus in die oberen Geschosse (Abb. 10). Die Stuckverzierungen des Gebäudes sind preußischen Ursprungs. Sie wurden in der Fabrik von Franz March in Potsdam hergestellt. Im obersten Stock des Bauwerks befindet sich eine Bildergalerie, bei deren Gestaltung Friedrich August Stüler auf die der Räume des Berliner Neuen Museums zurückgriff (Abb. 9 und Abb. VII). Wie diese erhält die Galerie ihr Licht von oben.

VIII Miklós Ybl: Ofener Sparkasse. Foto: Ervin Ybl

VIII Ybl Miklós: Budai Takarékpénztár. Fotó: Ybl Ervin

kiszemelt terem kialakításakor Stüler a berlini Neues Museum termeihez nyúlt vissza (9. ábra és VII. ábra). Csakúgy mint azok a termek, a galéria is föntről kapja a fényt.

Az Akadémia épületét gyors ütemben további neoreneszánsz épületek követték. E fejlemény szempontjából döntő jelentőséggel bírtak az építészirodák. Ybl Miklós műtermében készült az első, magyar építészek által tervezett neoreneszánsz épület, a Budai Takarékpénztár (épült 1860–1862 között a Fő utca 2.-ben, 1949-ben lebontották, VIII. és IX. ábra). Ugyancsak Ybl-től származik az 1866 és 1868 között Pesten épült első magyar Takarékpénztárfőépületének a terve (Károlyi Mihály utca 12.). Lépcsőháza kör alakú alapterületével és a karcú oszlopok által tartott kovácsoltvas csigalépcsőjével építészeti különlegesség volt. Az egykor az udvaron található öntöttvas szökőkút Potsdamból származott.

Zur gleichen Zeit wie der Bau des Akademiegebäudes oder etwas später entstanden in rascher Folge weitere Bauwerke im Stil der Neorenaissance. Von einer entscheidenden Bedeutung für diese Entwicklung waren die modernen Architektenbüros. Im Atelier von Miklós Ybl entstand das erste von einem ungarischen Architekten entworfene Neorenaissancegebäude, die Ofener Sparkasse (1860–1862 an der Fő utca 2 errichtet und 1949 abgerissen, Abb. VIII und IX). Gleichfalls von Miklós Ybl stammt der Entwurf des Hauptgebäudes der ersten ungarischen Sparkasse in Pest an der Károlyi Mihály utca 12, entstanden zwischen 1866 und 1868, dessen Treppenhaus mit seinem kreisförmigen Grundriss und der von schlanken Säulen getragenen schmiedeeisernen Wendeltreppe eine architektonische Besonderheit darstellt. Der einstmals auf dem Hof befindliche gusseiserne Brunnen stammte aus Potsdam.

Die Etablierung der Neorenaissance

Nachdem eine erste Gruppe ungarischer Architekten die Entwicklung der Berliner Neorenaissance miterlebt hatte, verhalf einige Jahre später eine jüngere Generation dieser Richtung in Ungarn zur endgültigen Durchsetzung als führender Neostil. Einige der zwischen 1845 und 1850 geborenen Architekten hatten als Maurergehilfen und -lehrlinge bei der Errichtung des Palastes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften ihre praktischen Erfahrungen und Kenntnisse gewonnen. Andere hatten bei Bauvorhaben Szkalnitzkys und Ybls mitgearbeitet, wieder andere waren Schüler von Szkalnitzky am Budaer Polytechnikum gewesen. Diese Generation hatte also ihre architektonischen Kenntnisse in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts erworben.

Es ist kein Zufall, dass junge Architekten, die zum größten Teil Schüler Szkalnitzkys waren, auf den Rat ihres Lehrmeisters hin und mit dessen Unterstützung im Jahre 1866 nach Berlin gingen, um dort an der Bauakademie ihre fachlichen

IX Miklós Ybl: Ofener Sparkasse, Innenhof. Foto: Ervin Ybl
IX Ybl Miklós: Budai Takarékpénztár, belső udvar. Fotó: Ybl Ervin

A neoreneszánsz megszilárdulása

Miután a magyar építészek első csoportja a berlini neoreneszánsz fejlődését maga is átélte, néhány évvel később egy fiatalabb generáció már e stílust Magyarországon véglegesen vezető irányzattá emelte. Az 1845 és 1850 között született építészek némelyike kőműves-segédként vagy tanoncként szerzett

X Ödön Lechner: Mietshaus an der Bajcsy Zsilinszky út, Budapest. Foto: Károly Divald

X Lechner Ödön: Bérház a Bajcsy-Zsilinszky úton, Budapest. Fotó: Divald Károly

Kenntnisse zu vervollständigen. Das gilt namentlich für Alajos Hauszmann (1847–1926) und Gyula Punczmann (1845–1916, magyarisierte seinen Namen später zu Pártos), beide hervorragende Vertreter der ungarischen Neorenaissance, sowie für den Schöpfer des ungarischen Jugendstils, Ödön Lechner (1845–1914), der sich in ganz Europa einen Namen machen sollte. Ihre Lehrer an der Bauakademie in Berlin waren im

praktischen Erfahrung und Wissen der Ungarischen Akademie der Wissenschaften im Vergleich mit anderen. Einige Szkalnitzky und Ybl Schüler seiner Hilfe waren, wie andere jedoch Szkalnitzky Schüler waren die in der Budapester Polytechnischen Schule. Diese Generation erhielt daher in den 1860er Jahren das architektonische Wissen.

Nicht zufällig, dass junge Architekten, die fast ausschließlich Szkalnitzky Schüler waren, von ihren Lehrern nach Berlin gingen, um dort an der Bauakademie ihre fachliche Ausbildung zu vervollständigen. Ein bekannter Name ist Hauszmann Alajos (1847–1926) und Punczmann (später magyarisiert als Pártos) Gyula (1845–1906), die beiden hervorragenden Vertreter der ungarischen Neorenaissance, sowie Ödön Lechner (1845–1914), der in ganz Europa einen Namen machte. In Berlin studierten sie an der Bauakademie unter anderem bei Richard Lucae (1829–1877), Johann Heinrich Strack, Karl Bötticher (1806–1889) und Friedrich Adler (1827–1908). Außerdem nahmen sie an den Kunstakademien an Malerei- und Aktzeichnenkursen teil, die damals üblich waren. An der Bauakademie lernten sie auch zusammen mit anderen berühmten Architekten wie Karl von Groszheim (1841–1911), Hugo Licht (1841–1923) und Paul Wallot (1841–1912). Punczmann arbeitete nebenbei als Assistent in Richard Lucaes Atelier. Ein junger, ambitionierter Hauszmann arbeitete 1867 im Herbst mit August Orth (1828–1901) zusammen und beteiligte sich an der Planung des Berliner Doms, an der auch später Julius Carl Raschdorff (1823–1914) arbeitete. Im Jahr 1868 wurde er Mitglied der Berliner Bauakademie, die damals Punczmanns räumliche Planungsausschuss war, der 1868 ein gemeinsames Monatswettbewerbsschreiben einreichte.

Im Herbst desselben Jahres kehrten beide jungen Architekten nach Pest zurück, um dort neue Bekanntschaften zu knüpfen und ihr in Berlin erworbenes Wissen mit den dortigen Kollegen zu teilen. Die besten Möglichkeiten dazu boten ihnen die

Fach Architektur unter anderem Richard Lucae (1829–1877), Johann Heinrich Strack, Karl Bötticher (1806–1889) und Friedrich Adler (1827–1908). Daneben nahmen sie zur Ergänzung ihrer Ausbildung an der Akademie der Künste am Unterricht in den Fächern Malerei und Aktzeichnen teil, eine zur damaligen Zeit gängige Praxis. Gemeinsam mit ihnen studierte an der Bauakademie eine Reihe später berühmter deutscher Architekten, darunter Karl von Groszheim (1841–1911), Hugo Licht (1841–1923) und Paul Wallot (1841–1912). Punczmann arbeitete wahrscheinlich neben seinen Studien als Assistent im Atelier von Richard Lucae. Der junge, ehrgeizige Hauszmann war im Herbst 1867 bei August Orth (1828–1901) tätig und wirkte an dessen Plänen für den Berliner Dom mit, der später jedoch nach Entwürfen von Julius Carl Raschdorff (1823–1914) errichtet wurde. Sowohl Hauszmann als auch Punczmann wurden zu Beginn des Jahres 1868 Mitglied des Berliner Architektenvereins. Unter anderem ist ein Entwurf von Punczmann für ein Lagerhaus bekannt, den dieser 1868 für das allmonatliche Preisausschreiben des Vereins, die »Monatskonkurrenz«, geschaffen hatte.

Im Herbst des gleichen Jahres kehrten die beiden jungen Architekten nach Pest zurück, um dort mit ihren neuerworbenen Kenntnissen und anknüpfend an ihre beruflichen Erfahrungen in Berlin eine Arbeit zu finden. Sie kamen gerade rechtzeitig, denn die Zeit von 1868 bis 1870 war eine wichtige Periode in der Stadtentwicklung. Damals begann ein bis dahin nicht gekannter Bauboom. Es wurden städteplanerische Projekte in Angriff genommen, die bis auf den heutigen Tag das Erscheinungsbild Budapests prägen. Vor allem war es die nach Pariser Vorbild geplante Anlage der großen Ringstraßen und Radialen, die in jenen Jahren ihren Anfang nahm.

Ein besonders gelungenes Beispiel für diese städtebauliche Neugestaltung bietet die Prachtstraße von Budapest, die ehemalige Sugár út und heutige Andrásy út. Ihre Ausführung wurde vom Rat für öffentliche Arbeiten der Stadt (Fővárosi

ugyanis az 1868 és 1870 közötti időszak a városfejlődés fontos korszaka volt. Ekkor kezdődött egy addig még soha nem tapasztalt építkezési hullám. Olyan városépítészeti projekteket kezdtek el, amelyek mind a mai napig meghatározzák Budapest képét. Elsősorban a nagy körutak és sugárutak párizsi mintára tervezett rendszeréről van szó, amelynek kiépítése ezekben az években kezdődött el.

E városépítészeti újjáalakítás különlegesen jól sikerült példája Budapest díszútja, az egykori Sugár út, ma Andrásy út. Kivitelezését a Fővárosi Közmunkák Tanácsa irányította. Ez az 1870-ben létrehozott grémium volt megbízva az összes városfejlesztéssel kapcsolatos feladattal. Illetékességi körébe éppúgy beletartoztak a város újrendezésére vonatkozó intézkedések, mint az összes, városképet alakító építkezési szándék, például a Duna partján létrehozandó épületek, a hidak, a csatornázás és az utcai világítás. Ezen kívül a Tanács volt hivatott kiadni az építési engedélyeket. A technikai és építészeti kérdésekben 1873 után a Fővárosi Mérnöki Hivatal nyújtott segítséget a Tanácsnak, amennyiben első fokon véleményezte szakmailag a Budapesten tervbe vett összes építkezést, újjáépítést és átépítést, beleértve a magánépítkezéseket is. E két hatóság tevékenysége során a kor legjobb mérnökeinek és építészeinek tanácsaira számíthatott. A stílus kiválasztása a megbízó dolga volt, ám a 19. század második felében mindkét intézmény jelentős beleszólási jogot kapott. A neoreneszánsz pont az újonnan létrejövő városrészeknek volt kedvelt stílusa.

Az Andrásy út több mint egy évtizedig tartó kiépítésekor a neoreneszánsz stílusát Berlinből Magyarországra hozó Szkalnitzky Antal és Unger Emil már az elejétől fogva több megrendelést kapott. A fiatalabbak, Punczmann és Hauszmann, visszatérve Berlinből, ugyancsak lehetőséget kaptak, hogy e nagy vállalkozás részeseivé válhassanak.

Punczmann néhány volt diáktársával – köztük Ney Bélával (1843–1920) – megalapította a Magyar Mérnökegyletet, ami később a Magyar Mérnök- és Építész Egylet nevet kapta.

Közmunkák Tanácsa) geleitet. Dieses im Jahre 1870 ins Leben gerufene Gremium war mit der Leitung aller die Stadtentwicklung betreffenden Vorhaben betraut. In seinen Zuständigkeitsbereich gehörten Maßnahmen zur Neuordnung der Stadt ebenso wie alle das Stadtbild beeinflussenden Bauvorhaben, so die entlang des Donauufers errichteten Gebäude, die Brücken, die Kanalisation und die Straßenbeleuchtung. Außerdem war der Rat für die Erteilung von Baugenehmigungen zuständig. Seit 1873 wurde er dabei in allen technischen und architektonischen Fragen vom Budapester Ingenieurbüro (Fővárosi Mérnöki Hivatal) unterstützt, das in erster Instanz alle in Budapest geplanten Baumaßnahmen, Neubauten und Umbauten einschließlich privater Bauvorhaben fachlich zu begutachten hatte. Diese beiden Behörden holten für ihre Tätigkeit den Rat der besten Ingenieure und Architekten ihrer Zeit ein. Die Wahl des Baustils lag im Ermessen der Auftraggeber, jedoch war in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts die Mitsprache beider Institutionen von Bedeutung. Gerade in den neu errichteten Stadtteilen war die Neorenaissance in ihren Varianten der bevorzugte Baustil.

Beim Ausbau der Andrassy út, der sich länger als ein Jahrzehnt hinzog, erhielten Antal Szkalnitzky und Emil Unger, die die Neorenaissance von Berlin nach Ungarn gebracht hatten, bereits in der Anfangsphase Aufträge. Die jüngeren Architekten Gyula Punczmann und Alajos Hauszmann hatten nach ihrer Rückkehr von der Berliner Bauakademie gleichfalls die Möglichkeit, sich an diesem großen Unternehmen zu beteiligen.

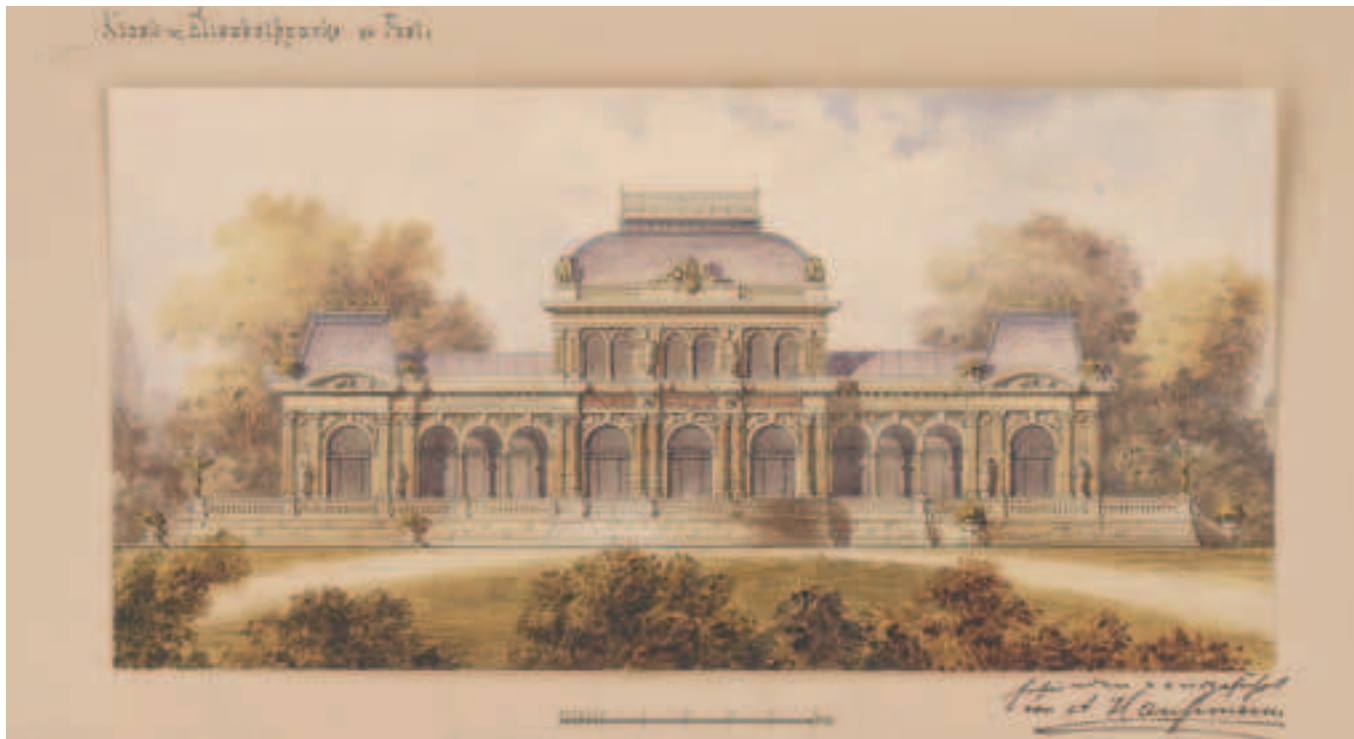
Punczmann gründete zusammen mit einigen ehemaligen Mitschülern – darunter Béla Ney (1843–1920) – den ungarischen Ingenieurverein (Magyar Mérnökegyelet), der später den Namen Ungarischer Ingenieur- und Architektenverein (Magyar Mérnök- és Építész Egylet) erhielt. Einige Jahre später, 1871, arbeitete Punczmann mit dem kurz zuvor aus Deutschland zurückgekehrten Ödön Lechner zusammen. Gemeinsam schu-

Néhány évvel később, 1871-ben, Punczmann a Németországból éppen visszatérő Lechner Ödönnel dolgozott. Együtt építették többek között Kecskemét város bérházát (ma Veres Pálné utca 9.), valamint egy-egy bérházat a Bajcsy-Zsilinszky úton (X. ábra) és a Szent István téren. Hauszmann visszatérte után először egykori tanárával, Szkalnitzkyvel dolgozott együtt. Az ő műtermében munkálkodva a Zichy-palota és a Wodianer-palota építésvezetője volt. Emellett a Politechnikumban is Szkalnitzky asszisztenseként működött. 1870-ben a nála több mint tíz évvel idősebb Haliczky Béla partnere lett. Közös terveztek a kioskot – ami akkoriban étterempavilont jelentett – az Erzsébet térire (1870–1873) és a Tüköry-palotát (1871–1872). Az Erzsébet téri kioszk pályázatán első lettek, a pavilont végül az ő terveik alapján építették fel 1873-ban. A berlini Technische Universität gyűjteményében van egy nagyon szép akvarell, amely a kioszk kertjének részét ábrázolja. Hauszmann német szignatúrája áll rajta, 1873 körül kerülhetett Berlinbe (XI. ábra).

A konjunktúra egy sor német építész csábított Magyarországra az Osztrák-Magyar Monarchia más részeiből, Németországból és Svájcából. Közéjük tartozott Petschacher Gusztáv (1844–1890), Láng Adolf (1848–1913), Kallina Mór (1844–1913), Rauscher Lajos (1845–1914), Schmahl Henrik (1846–1912) és Meinig Artúr (1853–1904). A különféle német nyelvterületekről Magyarországra érkező, s részben végleg le is telepedő építész nagy száma mutatja, hogy az országban a munkaerőpiac ebben a szférában ekkoriban stabil és felvevőképes volt. A fiatal, igyekvő építészek reménykedhettek abban, hogy megbízások révén anyagi jóléthez juthatnak és szakmai előmenetelük is biztosítva lesz. A németek számára azért is érdekes volt Budapest, mert itt ismert társadalmi közegre és kulturális környezetre számíthattak.

A »harmadik generáció« építései

Nem csoda, hogy éppen a Berlinben képzett építészek műtermében nőtt föl a neoreneszánsz, illetve a neoreneszánsz

XI Alajos Hauszmann: Kiosk am Erzsébet tér, Fassade gegen den Garten, um 1873. Papier, Aquarell auf Karton

XI Hauszmann Alajos: Kioszk az Erzsébet téren, a kertre néző homlokzat, 1873 körül. Papír, akvarell kartonon

fen sie unter anderem das »Mietshaus der Stadt Kecskemét« (heute Veres Pálné utca 9) und je ein Mietshaus an der Bajcsy Zsilinszky út (Abb. X) und am Szent István tér.

Hauszmann arbeitete nach seiner Rückkehr zunächst mit seinem ehemaligen Lehrer Szkalnitzky zusammen. In dessen Atelier war er als Bauleiter an der Entstehung des Zichy-Palais und des Wodianer Palais beteiligt. Daneben wirkte er am Polytechnikum als Assistent Szkalnitzkys. 1870 wurde er Partner

variánsai követőinek utánpótlása. Különös érdemei vannak ebben Hauszmann Alajosnak. Jelentős tanár is lett belőle, aki tanítványai körében nagy tiszteletnek örvendett, tanítómesterei stílusa és nézetei számos diákjára gyakoroltak maradandó hatást.

Hauszmann és kollégái erős befolyása főként arra a tényre alapult, hogy a 19. század hatvanas éveinek végén, hetvenes éveinek elején a jövő építészei számára kevés lehetőség

des mehr als zehn Jahre älteren Béla Haliczky. Gemeinsam entwarfen sie unter anderem Pläne für den Kiosk – darunter verstand man damals einen Restaurantpavillon – am Erzsébet tér (1870–1873) und das Tüköry-Palais (1871–1872). Bei der Ausschreibung für den Kiosk erhielten sie den ersten Preis, und der Pavillon wurde 1873 nach ihren Plänen errichtet. In den Sammlungen der Berliner Technischen Universität befindet sich ein sehr schönes Aquarell, das die Gartenseite des Kiosks wiedergibt. Es trägt die deutsche Signatur Hauszmanns und dürfte wahrscheinlich um 1873 dorthin gelangt sein (Abb. XI).

Die starke Konjunktur lockte eine Reihe von deutschen Architekten aus anderen Teilen der österreich-ungarischen Monarchie, aus Deutschland und aus der Schweiz nach Ungarn. Zu ihnen gehörten Gustav Petschacher (1844–1890), Adolf Lang (1848–1913), Mór Kallina (1844–1913), Lajos Rauscher (1845–1914), Henrik Schmahl (1846–1912) und Arthur Meinig (1853–1904). Die große Zahl von Architekten, die aus den verschiedenen deutschsprachigen Regionen ins Land kamen und von denen sich einige für immer dort niederließen, zeigt, dass in Ungarn in dieser Zeit ein stabiler, aufnahmefähiger Arbeitsmarkt in diesem Bereich bestand. Junge aufstrebende Architekten konnten hoffen, durch Aufträge materiellen Wohlstand und beruflichen Aufstieg zu erlangen. Für die Deutschen war Budapest vor allem auch deswegen interessant, weil sie ein vertrautes soziales Milieu und kulturelles Umfeld vorfanden.

Die Architekten der »dritten Generation«

Es ist nicht verwunderlich, dass der Nachwuchs für die Neorenaissance und ihre Varianten gerade in den Ateliers der Architekten, die in Berlin studiert hatten, ausgebildet wurde. Besondere Verdienste erwarb sich dabei Alajos Hauszmann. Er erwies sich als bedeutender Lehrer, der bei seinen Schülern hohes Ansehen genoss und durch seinen Unterrichtsstil und seine Ansichten auf viele Studenten eine nachhaltige Wirkung ausübte.

adódott a szakismeretek elsajátítására. A budapesti Politechnikum sokáig az egyetlen intézmény volt Magyarországon, ahol megfelelő képzésben részesülhettek. A kevés tanár – 1872-ben emelték létszámukat ötre – »az építőművészet fejlődése«, »építészelmélet, művészi építészet és dekoráció«, »építészettan« és rajzolás tárgyakat tanított. A hallgatók alig nyertek bepillantást a gyakorlatba.

Milyen társadalmi környezetből jöttek a harmadik generáció építészei? Györgyi Géza (1851–1934) például, akinek apai ősai festők, anyai felmenői pedig építőmesterek voltak, optikussegédként dolgozott, mielőtt ugyancsak segédként az építészirodába került volna, amelyet nagybátyja Hauszmann Alajossal együtt működtetett. Több mint két éves gyakorlati munka után sikerült neki rövid ideig a budai Politechnikumban előadásokat hallgatnia. Alpár Ignác (1855–1928) apja asztalosműhelyében ismerkedett meg még gyermekként a ki-be járó kőműveslegények révén az építőiparral. Később a Haliczky Béla, majd 1870-től a Hauszmann és Haliczky által közösen irányított építőipari cég alkalmazottja lett, először tanoncként, 1873-tól kőműveslegényként. Kolbenheyer Gyula (1851–1918) építészcsaládból származott. Egyik rokona, Kolbenheyer Ferenc, Berlinben tanult.

A három fiatal férfi 1873-ban illetve 1874-ben kezdte meg – avagy folytatta – tanulmányait a berlini Műszaki Főiskolán, a Bauakademie utódintézményében. Hozzájuk csatlakozott Rozinay István. Amíg a porosz fővárost Györgyi, Alpár és valószínűleg Rozinay is Hauszmann tanácsára választotta tanulmányai színhelyül, addig Kolbenheyer esetében családi tapasztalat és ismeretségi köre játszott szerepet abban, hogy tanulmányait a berlini Műszaki Főiskolán kezdje meg.

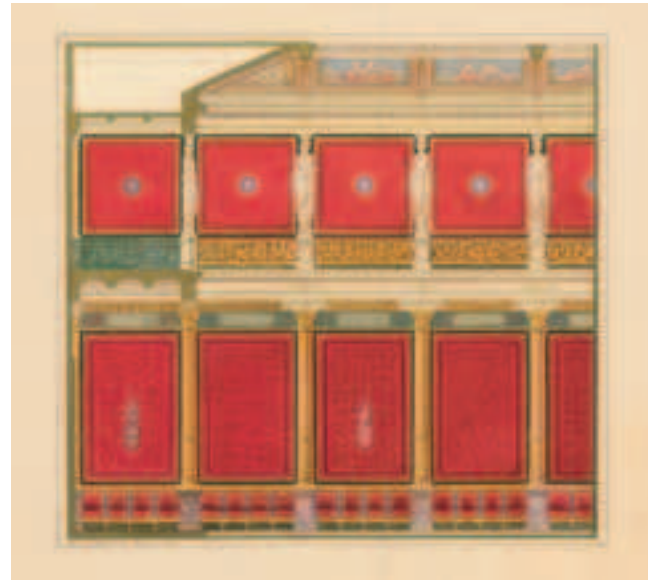
A 19. század hetvenes éveinek közepén a neoreneszánsz volt az általánosan elterjedt építészeti stílus Berlinben. Alpár és társai elsősorban ezt a stílusirányzatot ismerték meg, bár stílustörténet tantárgyban természetesen más történelmi építési formákról is tanultak. Tanulmányaik viszonylag pontosan rekon-

Der starke Einfluss, den Hauszmann und seine Kollegen hatten, beruhte vor allem auf der Tatsache, dass gegen Ende der sechziger und zu Beginn der siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts für angehende Architekten nur wenige Möglichkeiten bestanden, Fachkenntnisse zu erwerben. Lange Zeit war das Polytechnikum in Budapest die einzige Einrichtung in Ungarn, an der sie eine Ausbildung erhalten konnten. Die wenigen Lehrkräfte – im Jahre 1872 wurde ihre Zahl auf fünf erhöht – erteilten Unterricht in den Fächern »Entwicklung der Baukunst«, »Architekturtheorie, künstlerische Architektur und Dekoration«, in der »Architekturlehre« und im Zeichnen. Die Studenten erhielten kaum Einblick in die Praxis.

Aus welchem sozialen Umfeld kamen die Architekten der dritten Generation? Géza Györgyi (1851–1934) zum Beispiel, dessen Vorfahren väterlicherseits Maler und mütterlicherseits Baumeister waren, arbeitete zunächst bei einem Optiker, bevor er, als Gehilfe, in dem Architektenbüro tätig war, das sein Onkel gemeinsam mit Alajos Hauszmann betrieb. Nach mehr als zweijähriger praktischer Arbeit gelang es ihm, für kurze Zeit am Budaer Polytechnikum Vorlesungen zu hören. Ignác Alpár (1855–1928) wurde als Kind in der Tischlerwerkstatt seines Vaters durch die dort ein- und ausgehenden Maurergesellen mit dem Bauwesen bekannt. Später war er bei Béla Haliczky und von 1870 an in der von Hauszmann und Haliczky betriebenen Baufirma als Lehrling angestellt, 1873 wurde er Maurergeselle. Gyula Kolbenheyer (1851–1918) entstammte einer Architektenfamilie. Ein Verwandter, Ferenc Kolbenheyer, hatte in Berlin studiert.

Die drei jungen Männer begannen 1873 beziehungsweise 1874 ihr Architekturstudium an der Berliner Technischen Hochschule, der Nachfolgeinstitution der Berliner Bauakademie, oder setzten es hier fort. Ihnen schloss sich István Rozinay (geb. 1853) an. Während Györgyi, Alpár und möglicherweise auch Rozinay die preußische Hauptstadt auf Empfehlung Hauszmanns zum Studienort gewählt hatten, waren im Falle

XII Géza Györgyi: Entwurf zu einer Wandmalerei, 1874.

Papier, Tuschfeder, Aquarell

XII Györgyi Géza: Egy falfestmény vázlata, 1874. Papír, tus, akvarell

struálhatók, mert a Műszaki Főiskola oktatási dokumentációi részletesen rendelkezésünkre állnak. Mint az előző magyar hallgatói generációt, őket is Karl Bötticher, Richard Lucae, Johann Heinrich Strack, Friedrich Adler és Julius Carl Raschdorff (1823–1914) oktatta. Bötticher elsősorban elméleti szakokat, de építészeti rajzolás és ornamentika-rajzot is tanított. Györgyi Géza Budapesten őrzött hagyatékában több olyan rajz található, amelyeket diákként Berlinben készített, köztük oszlopfők, frízek és falfestmények vázlatai, amelyek Bötticher szignatúráját viselik (XII. ábra). Richard Lucae-nél, később Adlernél és részben Raschdorffnál a diákok az antik és a reneszánsz építőművészetéről hallgattak előadásokat. Raschdorff az épülettípusokról

XIII Ignác Alpár: Plan eines Sommertheaters, Fassade, März 1878.
Papier, Bleistift, Tuschfeder, Aquarell
XIII Alpár Ignác: Egy nyári színház terve, homlokzat, 1878 március.
Papír, ceruza, tus, akvarell

XIV Ignác Alpár: Stall und Ökonomiegebäude, Fassade gegen Süden ,
Mai 1880. Papier, Bleistift, Tuschfeder, Aquarell
XIV Alpár Ignác: Istálló és gazdasági épület, déli homlokzat ,
1880 május. Papír, ceruza, tus, akvarell

Kolbenheyers die persönliche Erfahrung und der Bekanntenkreis seines Verwandten bestimmend für den Entschluss gewesen, das Studium an der Berliner Technischen Hochschule aufzunehmen.

In der Mitte der siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts war in Berlin die Neorenaissance der allgemein verbreitete Baustil. Alpár und seine Kommilitonen lernten in erster Linie diese Stilrichtung kennen, obwohl sie im Unterrichtsfach Stilgeschichte selbstverständlich auch mit anderen historischen Bauformen bekannt gemacht wurden. Ihr Studium lässt sich etwas genauer rekonstruieren, weil über die Lehrtätigkeit an der Technischen Hochschule detaillierte Angaben zur Verfügung stehen. Wie bei den Ungarn der vorangegangenen Studentengeneration waren Karl Bötticher, Richard Lucae, Johann Heinrich Strack, Friedrich Adler und Julius Carl Raschdorff (1823–1914) ihre Lehrer. Bötticher unterrichtete in erster Linie theoretische Fächer, aber

adott elő, »A köz- és magánépítkezés magasépítményeinek és városi építményeinek legfontosabb fajtái«, valamint »A magasépítmények tervezése« címmel. Tanulmányaik befejezte után a magyar diákok, mint előttük Hauszmann generációja, a Berlieni Építészegylet tagjai lettek. Ez többek között azért is fontos, mert az egylet által rendszeresen kiírt pályázatokra vázlatokat készítettek. E rajzok közül szerencsére több is fennmaradt. Fontos állomást jelentenek ugyanis a saját stílus kialakulásának útján. Alpártól öt (XIII., XIV. és XV. ábra), Kolbenheyertől (XVI. ábra) egy ilyen vázlatot ismerünk, de várható, hogy más magyar építészek rajzai is előkerülnek még.

A professzoraik által ezekben az években tervezett épületek kapcsán fogalmat alkothatunk arról, hogy a jövődöbéli építészek számára melyik építészeti stílus számított iránymutatónak. A hallgatók elméleti képzésük befejezése után egy »általános praktikum« kereténél között szereztek gyakorlati ismereteket és

auch architektonisches Zeichnen und Ornamentzeichnen. In Géza Györgyis in Budapest aufbewahrtem Nachlass finden sich mehrere Zeichnungen, die er als Student in Berlin angefertigt hatte, darunter Säulenkapitelle, Friese und Entwürfe für Wandmalereien, die die Signatur Böttichers tragen (Abb. XII). Bei Richard Lucae, später auch bei Adler sowie teilweise auch bei Raschdorff hörten die Studenten Vorlesungen über die Baukunst der Antike und der Renaissance. Raschdorf hielt Vorlesungen über Gebäudetypen, über »Die wichtigsten Arten öffentlicher und privater Hochbauten und Stadtanlagen« sowie über »Das Entwerfen von Hochbauten«. Nach Abschluss ihrer Studien wurden die ungarischen Studenten, ähnlich wie vor ihnen die Generation Hauszmanns, Mitglieder des Berliner Architektenvereins. Das ist unter anderem deshalb von Bedeutung, weil sie bei den von diesem Verein regelmäßig durchgeführten Ausschreibungen Entwürfe einreichten. Von diesen Zeichnungen sind glücklicherweise mehrere erhalten geblieben. Sie stellen wichtige Zwischenstufen innerhalb des Prozesses der Herausbildung eines eigenen Stils dar. Von Alpár sind fünf (Abb. XIII, XIV und XV), von Kolbenheyer einer (Abb. XVI) dieser Entwürfe bekannt, und es ist zu erwarten, dass auch Zeichnungen anderer ungarischer Architekten auftauchen werden.

Anhand der Gebäude, die in diesen Jahren von ihren Professoren entworfen wurden, kann man sich einen Begriff machen, welcher Baustil für die angehenden Architekten richtungsweisend war. Die Studenten erwarben im Anschluss an die theoretische Ausbildung im Rahmen eines »allgemeinen Praktikums« bei den Bauvorhaben ihrer Lehrer oder anderen Bauprojekten praktische Kenntnisse und Erfahrungen. So wissen wir unter anderem, dass Alpár im Jahre 1875 bei August Tiede (1834–1911) an der Planung des Gebäudes für das Berliner Landwirtschaftsmuseum (Abb. XVII), mitwirkte. In den Sommern der Jahre 1876, 1877 und 1878 arbeitete er im Atelier von Richard Lucae unter anderem am Bau des Borsig-Palais

XV Ignác Alpár: Plan eines Bibliotheksimmers, Längeschnitt, Juni 1880.
Papier, Bleistift, Tuschfeder, Aquarell
XV Alpár Ignác: Egy könyvtárszoba terve, hosszmetsett , 1880 június.
Papír, ceruza, tus, akvarell

tapasztalatokat tanáraik építkezésein vagy más, éppen zajló építkezéseken. Tudjuk például, hogy Alpár 1875-ben August Tiede (1834–1911) mellett, az Invalidenstraße-i Mezőgazdasági Múzeum terveinek kidolgozásában (XVII. ábra) vett részt. Az 1876-os, 1877-es és 1878-as esztendő nyarán pedig Richard Lucae műtermében dolgozott, többek között a Borsig-palota (XVIII. ábra) megépítésén. Tanulmányai után pedig majdnem két és fél évig a Hermann von der Hude & Julius Henricke építésziroda alkalmazottja volt.

Ebben az összefüggésben vetődik fel a kérdés, hogy a fiatal magyar építészek többéves tanulmányaik és az ezt követő berlini éveik során mely épületeket látták. Ismerték természetesen a jelentős történelmi építményeket: a Királyi Operát, a berlini és a charlottenburgi Királyi Palotát, ami nem állt messze a Műszaki Főiskolától, továbbá professzoraik és azok híres elődei, Schinkel, Stüler és Persius épületeit: a Múzeumsziget

XVI Gyula Kolbenheyer: Entwurf zur Umgestaltung des Königsplatzes, Berlin. Perspektivische Ansicht, April 1895

XVI Kolbenheyer Gyula: A Königsplatz átalakításának terve, Berlin. Perspektivikus látkép, 1895 április

(Abb. XVIII) mit. Nach Abschluss seiner Studien war er fast zweieinhalb Jahre lang im Architektenbüro Hermann von der Hude & Julius Henricke tätig.

In diesem Zusammenhang stellt sich die Frage, welche Gebäude die jungen ungarischen Architekten während ihres mehrjährigen Studiums und der sich anschließenden Arbeitsjahre in Berlin sahen. Natürlich die bedeutenden historischen Bauwerke: das Stadtschloss, die Königliche Oper, das Königliche Schloss in Charlottenburg, das nicht weit von der Technischen Hochschule entfernt lag, weiterhin die Werke ihrer Professoren und deren berühmter Vorgänger Schinkel, Stüler und Persius: die monumentalen öffentlichen Gebäude der Museumsinsel (Abb. XIX) und der Straße Unter den Linden. Einen weitaus stärkeren Eindruck auf sie dürfte aber die damalige zeitgenössische Architektur gemacht haben. Zu jener Zeit wurden an mehreren Orten der Stadt umfangreiche Bauvorhaben ausgeführt (Abb. XX und Abb. XXI). Einige Jahre früher war die unmittelbare Umgebung des Leipziger Platzes und der Leipziger Straße bebaut worden. In den 1870er Jahren erlebten das Tiergartenviertel und seine Umgebung eine rasante Entwicklung, es entstand das Villenviertel der Bellevuestraße, das so genannte Millionärsviertel. Darüber hinaus lernten die jungen Architekten auch Beispiele technischer Bauten kennen: die drei berühmten Bahnhöfe – den Potsdamer (Abb. XXII), den Lehrter und den Anhalter Bahnhof (Abb. XXIII) – sowie mehrere Fabrikgebäude, so die Borsigwerke. Das Gesehene wurde Inspiration und Vorbild für Entwürfe ähnlicher Gebäude in Budapest.

Mit Ausnahme von Rozinay, der 1878 nach Leipzig ging, um dort bei Hugo Licht zu arbeiten, kehrten die ungarischen Architekturstudenten nach mehrjährigem Aufenthalt in Berlin nach Ungarn zurück, wo sie aufgrund ihrer Erfahrungen und nicht zuletzt ihrer Erfolge zu Recht hoffen konnten, bei der regen Bautätigkeit in der ungarischen Hauptstadt ein berufliches Auskommen zu finden. Géza Györgyi erhielt im Jahre

XVII August Tiede: Die Landwirtschaftliche Hochschule und das Landwirtschaftliche Museum in der Invalidenstraße 42, Berlin. Foto: 1901
XVII August Tiede: A Mezőgazdasági Főiskola és a Mezőgazdasági Múzeum az Invalidenstraße 42 alatt, Berlin. Fotó: 1901

monumentális középületeit (XIX. ábra) és az Unter den Linden. Mindazonáltal bizonyára jóval nagyobb hatással volt rájuk a kortárs építészet. Ebben az időben a város több pontján folytak nagy építkezések (XX. ábra és XXI. ábra). Néhány évvel korábban építették ki a Leipziger Platz közvetlen környékét és a Leipziger Straßét. Az 1870-es években meredeken felívelt a Tiergarten-negyed és a környéke, létrejött a Bellevuestraße villanegyede, az úgynevezett milliomos-negyed. Ezen túlmenően a fiatal építészek technikai építményeket is megismertek: a három híres pályaudvart – Potsdamer (XXII. ábra), Lehrter és Anhalter Bahnhof (XXIII. ábra) – valamint több gyárépületet, például a Borsig-műveket. Amit láttak, az inspirálóan hatott és példaként szolgált hasonló budapesti épületek számára.

Rozinay kivételével, aki 1878-ban Lipcsébe ment, hogy Hugo Licht mellett dolgozzon, a magyar építészhallgatók többéves berlini tartózkodásuk után visszatértek Magyarországra,

XVIII Richard Lucae: Palais Borsig in Berlin. Foto: F. Albert Schwartz
 XVIII Richard Lucae: Borsig-Palota, Berlin. Fotó: F. Albert Schwartz

XIX Die Nationalgalerie auf der Museumsinsel, Berlin. Foto: F. Albert Schwartz, 1889
 XIX A Nemzeti Galéria a Múzeumszigeten, Berlin. Fotó: F. Albert Schwartz, 1889

1876 bei Miklós Ybl eine Anstellung. Als stellvertretender Bauleiter war er an der Errichtung mehrerer öffentlicher Gebäude, vor allem des Königspalastes in der Budaer Burg (Abb. 46–48) beteiligt. Kolbenheyer und Rozinay hatten in diesen Jahren nur indirekt Verbindung mit dem größten städtebaulichen Projekt in Pest: Sie sandten im Jahre 1875 im Rahmen der Ausschreibung für die Kunsthalle in der Andrassy út ihre Entwürfe ein.

Alpár kam 1881 von einer längeren Rundreise durch Italien nach Budapest zurück, wo ihm Hauszmann eine Assistentenstelle anbot. Sieben Jahre lang unterrichtete er die jüngeren Architekten und griff dabei auch auf seine Berliner Erfahrungen zurück. Er führte die gleiche Praxis ein, mit der er auch dort bekannt geworden war: die Erstellung eines vorgegebenen Entwurfs im Laufe eines halben Tages. Er war auch selbst als Architekt tätig und führte – vor allem anfangs – in den von ihm entworfenen Gebäuden die Tradition der Neorenaissance fort.

ahol tapasztalataik és nem utolsósorban sikereik alapján joggal számíthattak arra, hogy a magyar főváros építkezési lázában megtalálják szakmai megélhetésüket. Györgyi Gézát 1876-ban Ybl Miklós alkalmazta. Helyettes építésvezetőként több középület, elsősorban a budavári Királyi Palota (46–48. ábra) építésében vett részt. Kolbenheyer és Rozinay ezekben az években csak közvetett kapcsolatban állt a nagy pesti városépítészeti projektekkel: 1875-ben az Andrassy úti régi Múcsarnok pályázati kiírására küldték be terveiket.

Alpár egy hosszabb olaszországi körutazás után 1881-ben tért vissza Budapestre, ahol Hauszmann kínált neki asszisztensi állást. Hét éven át a berlini tapasztalataira támaszkodva oktatta a fiatalabb építészeket. Azt a gyakorlatot vezette be, amelyet Berlinben ismert meg: egy megadott vázlatot kellett elkészíteni fél nap alatt. Építészként is működött, s épületeivel – elsősorban a kezdeti időkben – a neoreneszánsz tradícióját folytatta.

XX Friedrich Hitzig: Börse, Berlin. Foto: 1880
XX Friedrich Hitzig: Tőzsde, Berlin. Fotó: 1880

Deutsch-ungarische Wechselbeziehungen

Im zweiten Drittel des 19. Jahrhunderts pflegten die deutschen und die ungarischen Architekten einen lebhaften Informationsaustausch. Sowohl die einen als auch die anderen sandten ihre Entwürfe zu den Ausschreibungen in Budapest und in Berlin ein. Der Budapester Rat für öffentliche Arbeiten hielt einen Architekturwettbewerb für den Bau des Städtischen Schlachthofs ab, den 1876 vor zahlreichen in der damaligen Zeit bedeutenden ungarischen Architekten die Berliner Hermann von der Hude und Julius Henricke gewannen. Über das fertiggestellte Bauwerk äußerten sich die Zeitgenossen mit viel Anerkennung (Abb. XXIV). Beim Entwurf des Budapester Ostbahnhofs von Gyula Rochlitz (1827–1886) und János Feketeházy (1842–1927, Abb. XXV) ist nicht zu übersehen, dass hier der Lehrter Bahnhof in Berlin Modell gestanden hat (1881–84, der erste Entwurf stammt von 1872, Abb. XXVI). Als im Jahre 1899 die

XXI Friedrich Hitzig: Gebäude der Reichsbank in der Jägerstraße 34, Berlin. Foto: Hermann Rückwardt, 1886
XXI Friedrich Hitzig: A Birodalmi Bank épülete, Jägerstraße 34, Berlin. Fotó: Hermann Rückwardt, 1886

Német-magyar kölcsönhatások

A 19. század második harmadában a német és a magyar építészek között élénk volt az információk áramlása. Terveiket kölcsönösen elküldték a budapesti, illetve berlini pályázati kiírásokra. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa építészversenyt rendezett a Közvágóhíd megépítésére, amelyet 1876-ban a kor számos jelentős magyar építészét megelőzve a berlini Hermann von der Hude és Julius Henricke nyert meg. Az elkészült épületről a kortársak nagy elismeréssel nyilatkoztak (XXIV. ábra). A Rochlitz Gyula (1827–1886) és Feketeházy János (1842–1927, XXV. ábra) által tervezett Keleti pályaudvar esetében pedig nem lehet nem észrevenni, hogy modelljeként a berlini Lehrter Bahnhof szolgált (1881–1884, az első terv 1872-ből származik, XXVI. ábra). 1899-ben a budapesti Szépművészeti Múzeum terveinek elbírálásánál a bizottságban Ernst von Ihne (1848–1917) berlini építész is ott ült.

XXII Potsdamer Bahnhof, Berlin, Foto: 1940
 XXII Potsdamer Bahnhof (pályaudvar), Berlin, Fotó: 1940

Entwürfe für das Museum der Bildenden Künste in Budapest beurteilt werden sollten, saß in der Kommission auch der Berliner Architekt Ernst von Ihne (1848–1917).

In den Jahren 1882/83 lief die Ausschreibung für das Budapester Parlamentsgebäude. Die meisten eingesandten Entwürfe waren im Stil der Neorenaissance ausgeführt. Alajos Hauszmann steuerte die Idee eines Gebäudes mit rechteckigem Grundriss bei, dessen Masse er durch Querflügel und Höfe gliederte und durch kuppelförmige Türme und Risalite mit Säulenreihen auflockerte (Abb. XXVII). Es war deutlich Berliner Bauten nachempfunden und erinnerte an die Reichstagspläne Ludwig Bohnstedts (1822–1895) und noch mehr an

A budapesti Parlament épületének pályázata 1882/83-ban zajlott. A legtöbb beküldött terv neoreneszánsz stílusban készült. Hauszmann Alajos egy négyszögletes alaprajzú épület ötletével állt elő, amelynek tömegét oldalszárnyak és udvarok tagolják, kupolaformájú tornyok és oszlopsoros rizalitok lazítják (XVII. ábra). Egyértelműen berlini építményekre emlékeztetett, például Ludwig Bohnstedt (1822–1895), de még inkább Paul Wallot (1841–1912, XXVIII. ábra) Reichstag-tervére. A pályázatot végül a Steindl Imre (1839–1902) által javasolt megoldás nyerte meg (54. ábra), amelyben érezhető bécsi mestere, Friedrich Schmidt (1825–1891), valamint a londoni Parlament hatása. Nagy a hasonlóság a berlini Reichstag megépítésére kiírt pályázatra Steindl által 1872-ben beküldött anyaggal (XXIX. ábra).

Átmenet a neobarokkba

A 19. század utolsó harmadában a budapesti építészek gyakorlatilag minden munkájában a neoreneszánsz különféle módzatai láthatóak, miközben a stílusirányzat ilyen vagy olyan specifikus variánsa vagy a művészre magára, vagy pedig az általa képviselt iskolára utal. Miközben a technikai építmények, a városfejlesztés és városbővítés terén az Alpoktól északra fekvő metropoliszokhoz igazodtak, addig az épületek stilisztikai kialakításánál a 15. és 16. századi olasz építészethez és annak különféle variációihoz fordultak. Az olasz reneszánsz építészeti formáinak recepcióját a neobarokk követte, mint új neo-stílus. Magyarországon, s kiváltképp Budapesten látványos példáit láthatjuk a neobarokknak. Erre az időszakra esik a budavári Királyi Palota évekig tartó építésének befejezése Ybl Miklós és Hauszmann Alajos tervei alapján (46–48. ábra), a Nagykörút kiépítése, amelynek méretei az Andrássy útival vetekednek, néhány évvel később pedig kiépült a Szabadság tér. Ezt követték 1896-ban a magyar honfoglalás millenniumának ünnepségeivel kapcsolatos budapesti építkezések. Elsősorban Alpár Ignác városligeti épületegyüttesét kell megneveznünk, ami egy

XXIII Franz Schwechten: Entwurf der Fassade des Anhalter Bahnhofs. Zeichnung, aquarelliert, 1. Februar 1872

XXIII Franz Schwechten: Az Anhalter Bahnhof (pályaudvar) homlokzatának terve. Akvarellezett rajz, 1872. február 1.

die Paul Wallots (1841–1912, Abb. XXVIII). Den Zuschlag erhielt die von Imre Steindl (1839–1902) vorgeschlagene Lösung (Abb. 54), die neben Einflüssen seines Wiener Lehrers Friedrich Schmidt (1825–1891) eine Anlehnung an das Londoner Parlamentsgebäude zeigt. Eine große Ähnlichkeit besteht zu dem von Steindl im Jahre 1872 eingesandten Entwurf für den Berliner Reichstag (Abb. XXIX).

Übergang zum Neobarock

Im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts zeigten sich praktisch in allen Arbeiten der Budapester Architekten die verschiedenen Spielarten der Neorenaissance, wobei die eine oder andere

kiállításnak adott helyet, s Magyarországot teljességében volt hivatott reprezentálni. A komplexum a magyar történelem ragyogó korszakait bemutató híres építmények, vagy azok egy részének kicsinyített mását foglalja magába. Kialakításában több építész működött együtt. Ez a különféle műemlékek másolataiból álló együttes a magyar történelem bemutatása mellett a magyar nemzet számára karakterisztikus stílus keresését is reprezentálja.

Lechner Ödön pedig, az egyik első magyar építész, aki Berlinbe ment, hogy megismerje a schinkeli klasszicizmusból kibontakozó neoreneszánszt, építményeivel – elsősorban az 1896-ban elkészült Iparművészeti Múzeum valamint az 1899 és

XXV Gyula Rochlitz und János Feketeházy: Ostbahnhof in Budapest, 1880–1882
 XXV Rochlitz Gyula és Feketeházy János: Keleti pályaudvar, Budapest, 1880–1882

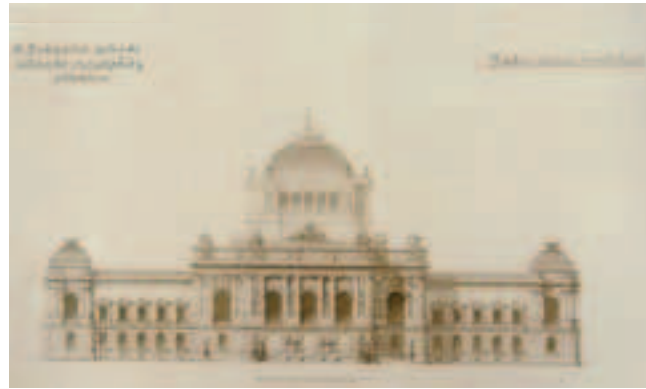
XXVI A. Lent, B. Scholz und La Pierre: Lehrter Bahnhof, Berlin
 XXVI A. Lent, B. Scholz és La Pierre: Lehrter Bahnhof (pályaudvar), Berlin

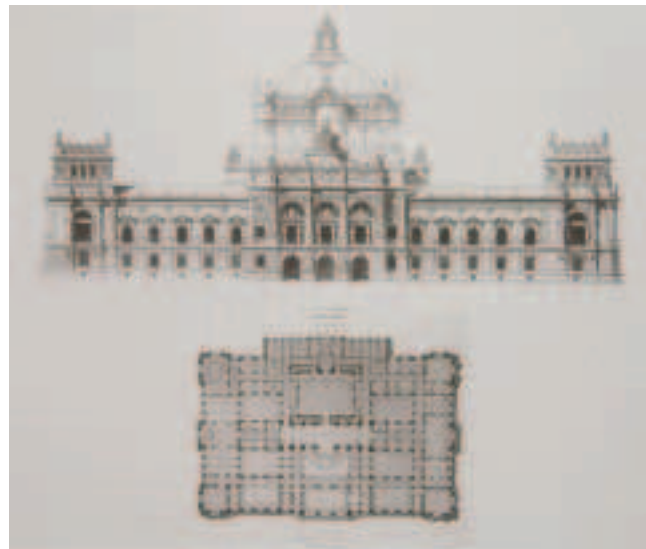
XXIV Hermann von der Hude und Julius Henricke: Haupteingang des zentralen Pester Schlachthofs in der Soroksári út, um 1883. Foto: Károly Divald
 XXIV Hermann von der Hude és Julius Henricke: A pesti Központi Vágóhíd főbejárata a Soroksári úton, 1883 körül. Fotó: Divald Károly

spezifische Variante dieser Stilrichtung entweder auf den Künstler selbst oder auf die von ihm durchlaufene Schule verweist. Während man sich bei der Konzeption technischer Bauten sowie bei der Stadtentwicklung und -erweiterung an den Metropolen nördlich der Alpen orientierte, findet sich hinsichtlich der stilistischen Gestaltung der Gebäude eine Ausrichtung auf die italienische Architektur des 15. und 16. Jahrhunderts und deren verschiedene Variationen. Auf die Rezeption der Bauformen der italienischen Hochrenaissance folgte der Neobarock als neuer Neostil, von dem in Ungarn und insbesondere Budapest anschauliche Beispiele erhalten sind. In diese Zeit fallen die Vollendung des sich über Jahre hinziehenden Baus des Königlichen Schlosses in Buda nach Plänen von Miklós Ybl und Alajos Hauszmann (Abb. 46–48), der Ausbau der Großen Ringstraße, deren Ausmaße sich mit denen der Andrassy út vergleichen lassen, und einige Jahre später die Ausgestaltung des Szabadság tér. Es folgen im Jahre 1896 die im Zusammenhang mit den Feiern zum Millennium der ungarischen Landnahme in Budapest errichteten Bauwerke. Hier ist vor allem das Gebäudeensemble von Ignác Alpár im Stadtwaldchen zu nennen, das zur Aufnahme einer Ausstellung bestimmt war, die Ungarn in seiner Gesamtheit repräsentieren sollte. Der Komplex vereinigt verkleinerte Kopien berühmter Gebäude, beziehungsweise Teile von ihnen, die die Glanzpunkte der ungarischen Geschichte veranschaulichen. An der Ausgestaltung waren mehrere Architekten beteiligt. Dieses aus Nachbildungen verschiedener Kunstdenkmäler bestehende Ensemble zeigt neben der Präsentation der ungarischen Geschichte auch die Suche nach einem für die ungarische Nation charakteristischen Stil.

Ödön Lechner, einer der ersten ungarischen Architekten, die nach Berlin gegangen waren, um die aus dem Schinkel'schen Klassizismus hervorgegangene Neorenaissance kennenzulernen, versuchte nach seiner Rückkehr nach Budapest in seinen Bauwerken – beispielweise dem 1896 fertiggestellten

XXVII Alajos Hauszmann: Entwurf zum Budapester Parlament, 1882
 XXVII Hauszmann Alajos: A budapesti Parlament terve, 1882

XXVIII Paul Wallot: Entwurf zum Reichstag, 1882
 XXVIII Paul Wallot: A Reichstag (Birodalmi Parlament) terve, 1882

XXIX Imre Steindl: Zeichnung zum Wettbewerb für den Berliner Reichstag, Ansicht gegen den Königsplatz, 1872

XXIX Steindl Imre: A berlini Reichstag pályázatára készített rajz, látvány a Königsplatz felé, 1872

Kunstgewerbemuseum und der Postsparkasse, erbaut 1899 bis 1901 – eine Antwort auf die Frage nach einem Nationalstil zu geben.

1901 között emelt Postatakarékpénztár épületeivel – az 1870-es évek végétől a magyar nemzeti stílus kérdésére próbált választ adni.

Gábor György Papp, Budapest

Papp Gábor György, BudapestBild